

**ЗВІТ З ПОДОРОЖІ ДО УКРАЇНИ З
ПОЛІТИЧНОЮ МЕТОЮ НЕВІДОМОГО
АГЕНТА ЗА ПАНУВАННЯ ЯНА КАЗИМИРА,
НАДАНИЙ ТОМУ Ж КОРОЛЕВІ У ВАРШАВІ
29 КВІТНЯ 1665 РОКУ**

(публікація та переклад з польської Олександра Ляшева)

Опис дороги в Україну до його милості пана Павла Тетері, Гетьмана Запорозького, а потім до його милості пана воєводи Руського і на кінець до його милості пана воєводи Краківського, гетьмана великого коронного, *in reditu* Його Королівській Милості Янові Казимирові наданий у Варшаві дня 29 квітня 1665.

Згідно з інструкцією, собі від Вашої Королівської Милості пана мого милостивого отриманою, чинити починаю опис, а також доношу Вашій Королівській Милості військ коронних Запорозьких, Дейнецьких та всіх цілої України *statum*, які застав і залишив ті краї. Також попередження, *consilia*, частково собі від різних осіб отримані, частково, що сам міг бачити, порядки та непорядки *pro fide mea* Вашій Королівській Милості пану моєму доношу.

Наперед пан Гетьман Запорозький з усією Україною Вашій Королівській Милості чолом б'є.

До якого, коли наперед прибув, розповів Вашої Королівської Милості волю та *edocui* про всі підступи пана Любомирського минулі та нинішні, про декларацію Цісаря, про силу його *fabulis* в Україні *auctis*. Здивувався немало, що *operatus* над інших благ Вашої Королівської Милості не вмів того ужити, що поступив норавливо, що знехтував ласкою Вашої Королівської Милості, що пропустив певні речі за непевні, коли *ad exteros* звернувся. І не інший тому кінець та думку обіцяє тільки того ж власне та з дітьми *guinam et interitum*.

Доносить те Вашій Королівській Милості, що там оголосив через своїх, начебто йому Цісар дав кілька мільйонів та людей немало. Що пана Холмського розтратив доходи 4000. Що кожному намісникові обіцяно по тисячу талерів, кожному товаришеві на коня по сто талерів. Проте тому не вірить, щоб для приватної особи мав Цісар *bello astritus* розпочати війну. А коли *de proprio* хоче *erogare* ті гроші, то його не на довго вистачить, тільки ті обіцянки силу *in populo* можуть *ad insaniam*.

Що всі надії покладає на конфедерації, річ явна, коли щодня звідти *volant emissarii*, а під його хоругвами, що товариш, то жало.

Чаплинський, П'ясочинський, Шандоровський, Груша всі ті *non comparuerunt* в Україні, але самі обертаючись на Волині, своїх зсилають до України зазвичай *incognitos cum informationibus et fabulis* до пана Замойського та до пана Холмського, а вони в Україні своїх вірних приймають. Проте пан Гетьман Запорозький їх затримувати не може, бо б обурих би тим вчинком ляхів. А якби дозволив то козакам, то дісталоя б і невинним. Але *inquantumby*, хто з'явився *directe* між козаків, допомогти в тому обіцяє, тому що бачить, які через вихід війська *imminet periculum* Україні та йому самому. Груші сам є через *infensus* здавна неприхильний, а зараз із тієї причини, що підбурює проти нього козаків. Але йому нічим зарадити не може, бо мешкає в Полонному.

Для вирішення з конфедератами не бачить результативніших способів, як ті два.

1. Послати до татарів та частину їх розмістити біля Вінниці, що *augebit* їм страх такий, який він своєю декларацією під Кисляком даною *incussit*, коли збираючись до Польщі декларував, що за ними піде в погоню, як за неприятелями. Якби на то був

konsens Його Королівської Милості, замкнув би їх в таборах, і тих же князівських закликав, щоб їх не випускали з України. Але двох речей боюся. Солідарності від шляхти та *suspiciū* у Його Королівської Милості, коли б то своїм починав домислом, як мене там начебто чують. Коли йому повідав, що та є воля Його Королівської Милості, аби Ваша Милість контактував з паном воєводою, учинить те з охотою, бачачи своєю явну небезпеку.

2. Додати війську грошей. І так, що там горнутья на обіцянки, стануть тут зобов'язані. Інакше вони переманять багато товариства обітницями.

Inquantum же ж прийшло до конфедерації, скільки може *colligere* з самих же бунтівників. Не вважає, що має все військо збунтуватися та відійти. Хіба ті хоругви: полк Любомирського, хоругва князя пана воєводи Бельського, хоругва пана Замоїського, хоругва пана старости Шренського. Всі інші лишаться *in fide et odsequio* Вашій Королівській Милості.

З якими контактуючи служити Вашій Королівській Милості, тримати Україну, терпіти свавільних *ea fide* обіцяє, *qua* до цього часу лишався, поки йому сил та способів буде вистачати.

На другий пункт *in casu secessionis* частині війська до Польщі, а частині, що лишається в Україні, *obtestatur* Вашої Королівської Милості, аби згідно з даною декларацією, хотів їх потішити грошима, за четверть одну або дві. І про те їх запевнити хотів своїми універсалами так кілька разів.

З паном воєводою Руським контактувати обіцяє, без якого і зараз нічого не робить. Те чинив і з замоїськими, навіть і з татарами. Без яких тому що *res postrae* жодним чином і в Україні, і в війську Його Королівської Милості *subsistere* не можуть, посилає Ореховського з паном Загурським до Нурадін Султана.

Сердіна послати обіцяє за отриманням розпорядження Вашої Королівської Милості.

Борошно щоб з собою взяли, дуже сумнівно, бо розорені і на то *alliciuntur* сваволею.

На третій пункт, *in casu secessionis* війська лишати обіцяє, оскільки перед тим, взявши *in succursum* татарів, *in reliquo* коли *non supererunt* способи до Польщі.

Забезпечення фортець провіантом. Чигирин бере все з місцевих прибутків, якими керував, якби тільки коменданти не хотіли собі чинити користі з того як вигін горілки *etc.*, з млинів *etc.*

Біла Церква є добре забезпечена.

Корсунь не має способів, звідки бути забезпеченим. Бо і старство є чуже і він там не має близько нічого, звідки міг додати *victum de suo*, але то все зависло на панові воєводі Руському.

Скаржиться на те сильно, що минулого року збіжжя потоптано, збирати з поля не допущено, *nimia severitate* інших втомлено, вимучено аукціонами по 12000 *etc.* Через що дійшло до зубожіння, потому *ad desolationem* села і міст, а далі до того, що стало складно з хлібом для забезпечення фортець та солдатів.

Завіряється, що спорядження та пороху мають всі три фортеці достатньо, проте додати треба з огляду на постійні випадки. Найбільше скаржаться на нестачу куль та свинцю, сам того він не виправить. *Confidit* щоб те йому *refundetur* з ласки Його Королівської Милості зі скарбу. Нагадує, що пану воєводі небіжчику позичив 2000 червоних злотих для татарів, тому і сам є розорений.

Завіряє Вашу Королівську Милість, що Україна є вірна та доброзичлива Вашій Королівській Милості, але війську *infensa* за великі грабунки, вбивства та мучення людей. Сам пан Замоїський білоцерковців, окрім податків, які доводять списками, на день наказав страчувати по 40 *plerumque propter lucrum*.

Denique коли йому розповів, що пан Любомирський заявляє у Цісаря про його допомогу, і коли йому листи на те (від Вашої Королівської Милості мені доручені) показав, засмутився сильно, що тому *datur fides*. І йому різне пояснював, що тому Його Королівськм Милість не вірить, визнав Любомирського в тому *dolum*. Відповідав мені, знаю вже про те, а тієї недовіри наробив мені пан Вілчковський умовинами своїми, щоб звернувся до пана Любомирського як до гетьмана, з чим не таївся перед паном

воєвудою. Але і те в той час було, коли він був гетьманом та завіряв, що покориться Його Королівській Милості. Так сам пан воєвода Київський завжди мене тим завіряв, що вже підкоряється через ксьондза архієпискупа. І Його Королівська Милість, як батько пробачить йому та лишить при давніх його привілеях. Вшанував його тоді компліментом як гетьмана та тим листом то начебто *apud exteros* заявляє. Але коли *pro perdueli declaratus*, коли норовливо вчинив та вчиняє, коли проти Його Королівської Милості *aperta machinatur*, бодай не дочекається щоб мав з ним *correspondere* та допомогу йому *assistere*.

Якщо в мою вірить асистенцію, точно згине.

Я тримав та дотримав Україну Королеві Його Милості, втратив на сто тисяч та інші несучі клопоти, прикраси та *relicula* неприємності і далі те чинити буду на службу Його Королівської Милості. Через що розумію, що утвердився в ласці Його Королівської Милості, а зараз мав би

Я особливо зобов'язаний доброті Його Королівської Милості, тримаю те клопітне гетьманство лише ради Його Королівської Милості, хотів позбутися того уряду багато разів. Віддам останнє, що маю, якби тільки був вільний від того клопітного та небезпечного гетьманства. А для Лабуня, для Любомлі мав би то тримати, бодай він не дочекається.

Пізнав Його Королівська Милість вірність мою, пізнає і зараз не словами, але діями самими.

Благодійність Його Королівської Милості не заморить мене голодом без Лабуня.

Adiecit присяги, яка як бачу не лише поверхову, але щиру в собі містила *declarationem*.

Але ж і з застережень своїх, які подав, а більше *ex* добре повіданого усно, *constare* може вірність тієї людини.

А що мені з волі та наказу інструкції Вашої Королівської Милості показати не доручалося, тому і підпису домагатися не міг. Такі ж *declarationes*, щоб мали *pleniore* *fide*m, ознайомив його з тим не вимагаючи, щоб дав підпис своєю рукою писаний.

Застерігає Вашу Королівську Милість про те, що пан Замоїський підстолій Львівський багато говорить та пише *pro parte* Любомирського проти Вашої Королівської Милості. Показував листа його власною рукою написаний. Вже теж *malevolorum seditionis caput emisit spiritus, tandem veritas triumphabit*.

Що шукав на те нагоди, щоб військо мусило відійти з України.

Застерігає й про те, що листи Ганського отримав йому належні та *suppressit*. На словах йому нічого не відповідав, але на домагання сказав, що там вже все в листі написано. *Detestatus* татарин дурниця, *et expeditionem*.

Доносить Вашій Королівській Милості, що великі відбуваються грабежі в Україні, які не можуть соріє Україну, але більше *exaserbare*. І що вже передбачили дорогу та лігу з Кримом. Остерігатися та запобігати тому пильно треба, щоб не прийшло до поганого. Особливо, коли самі ж татари *incitant* козаків до пошуку протекції Польської. Хан лише один є нам приятелем, всі інші до Польщі бажають війни. Просить аби Ваша Королівська Милість *obviare* бажав.

Просить, аби гетьман був зобов'язаний на три роки в Україну не в'їжджати, щоб не сидів вдома, інакше *reclitabitur cura* тій провінції.

Проте, щоб апеляція йшла проти самого гетьмана, щоб гетьман не був *absolutus* комісією *cum universalibus et promissionibus* свободи.

Про пана Маховського, про перепрошення, про Тукальського та Хмельницького.

Denique свій власний *interest* *recomendatur*, про Любомль, про що *fusius* на словах.

Що хоругви деякі готуються до Польщі доносить.

Також і лист від П'яочинського, принесений Холодовичем, який має село під Хмельником *per cessionem*.

До Білої Церкви.

Теж саме, коли доповів пану воєводі Руському, погодився на все та разом з паном Гетьманом Запорозьким контактувати та працювати пообіцяв.

Як маючи особливі *praesentibus malis remedium* в татарах, *designavit* при мені пана Загурського до Нурадін Султана по 6000 орди.

Коли йому розповів волю Вашої Королівської Милості про Сердіна, просить, аби ваша королівська милість *non nisi extrema necessitate..*, до того приступив з таких міркувань:

1. Щоб Волинь розорилась,
2. Волинські селяни стали зухвали при них,
3. Сердинців не заспокоїлася б сваволя,
4. Збило б їх самих,

До припинення ж всього злого ті Вашій Королівській Милості подає способи:

1. Просить, аби Ваша Королівська Милість не бажав надавати булаву,
2. Гроші присланням *tolletur tumultus*,
3. Приведення татарів затримає військо та всю Україну *in obsequio*,
4. Пан воєвода Краковський, коли поїде до Бару, багато втримає соєю повагою,
5. Сам Король Його Милість, коли до Львова якнайшвидше приїде на проживання,

все подавить всюди. А то з тих міркувань.

1. Військо буде мати *respectum in reditu* привітання,
2. Вся Корона думкою *inducta metuet* приведення татарів,
3. Звідти Король Його Милість на всі сторони буде мати око,
4. Подавить Король Його Милість *spiritus* та задуми волинські,
5. Коли Львів буде мати в руках, буде тримати і всю Руську провінцію за душу *ad depositoria*,

6. Розірве кореспонденцію та зв'язок.

Гаряче про те просить та радить Вашій Королівській Милості, що там застав *res proxiime dispositas* до конфедерації. І коли був би спізнився трьома або чотирма днями або дав знати про себе Замоїському, напевно, був би вибух полум'я.

Того всього наробили емісари пана Любомирського. Сам же *regimentar et incentivum* всього злого, *extollebat* невинність пана Любомирського, *traducebat* суд та сейм варшавський. Що *per calumnias per privatorum odia, et oppressam liberam vocem* прикидався, словами та в листах намовляючи до бунтів. Між іншими *magis directe* намірювався проти вашої королівської милості *etc.* І вже так *disposuit animos*, що велика частина війська з ним трималася. Полк рейтарський вже був тим ядом заражений, Врангелем пишався.

Вілчковський розіслав універсали пана Любомирського. Маньковський, Борк, Домарацький та *Consiliis*.

Доносить Вашій Королівській Милості, що та людина пан Замоїський підстолій Львівський *omnibus malis mediis* поводився, начебто збунтував військо та випровадив до Польщі. Або слав універсали до війська з України, погрожуючи збуренням України.

Він пограбував Україну з сімома тисячами козаків білоцерківських, взяв по дванадцять злотих, з селян по талеру. Втекли тоді козаки та селяни за Дніпро, *auctae et vires et opes* за Дніпром, а тут спорожнілі постої. *Irritavit* козаків, що вірні залишаються. *Diminuit* їх чисельність так далеко, що коли б зараз полк Білоцерківський рушити мав, не буде їх і 700.

Образив купців зайвими грабунками. Бунтував військо. Ханського посла *alio divertit*, щоб з паном воєводою не зустрівся.

Листи від Хана до пана Гетьмана Запорозького *supressit*.

Послу нічого не відповів на словах, але все на лист записав, спитати б, що писав до Хана.

Повернув звідти до Ладижина, звідти до князя його милості пана воєводи, потім до його милості пана воєводи Краківського, *denique* має бути в Варшаві, але до війська має повернутися *ante expirationem* четверті.

Якщо щось підніме або між козаками, або у війську, все те його *instinctu* та від нього учинять.

Просить тоді Вашу Королівську Милість, аби ту людину бажав, яким заняттям тут затримати і так ядовите жало *alienare* від війська.

Застерігає потім Вашу Королівську Милість, що коли було у Вашої Королівської Милості *consilium secretum* про заарештування того *revelatum*, то від пана Мориконего, який пише до нього ті слова: Був на дворі на гіршій інквізиції, ніж іспанська. Було *in consiliis* про заарештування вашої милості, але змінилося добре і відмінилося, бо вирішено дати вашій милості обозицтво та староство. Розмови припинилися, для чого беруться цісарської протекції.

Просить Вашу Королівську Милість пан воевода, щоб листи до нього були писані шифром, щоб їх не перехоплювали.

Також, аби Ваша Королівська Милість не вірив донесенням, дуже тим мучиться, що його тут представлено *sinistre* перед Вашою Королівською Милістю.

Також, аби Ваша Королівська Милість бажав йому дати *in scripto* команду війська, яку зараз, маючи лише від пана воеводи Краківського, не може *rigorosius* поступити, і просить під датою давньою.

Також аби Ваша Королівська Милість бажав *transigere* про староство Остерське або Черкаське, а він зобов'язується там тримати *praesidium*.

Прийняв би і острян, які, осадивши замок, *coeret* Брюховецького за Дніпро *ad tuenda progra*.

.... гроші, що певно в цілості дійдуть, просить Вашу Королівську Милість про універсали, які б запевнили військо, бо тут Залеський та інші оголошують, що взято з них силою.

Переяславське староство просить, аби між солдатами роздано було, тим самим способом внесемо розлад між паном Любомирським та військом, просить на те про привілеї з пробілами.

Доносить і те Вашій Королівській Милості, що його пан підскарбій погано забезпечив, двадцять тисяч на коней не видав, а військо дуже потребує коней.

Доносить, що військові дуже тим незадоволені та пан воевода Краківський, та хочуть зауважити те. Також і про те, що пан підскарбій, не питаючи війська, взяв собі воркове.

Бажаючи затим собі саму ласки Вашої Королівської Милості, бажає всім поваги Вашої Королівської Милості, але особливо дві хоругви гусарські Вашій Королівській Милості, які так у конях втратили, що десять коней не відправили. Особливої треба Вашої Королівської Милості ласки.

Рекомендує пана Стахурського та дає те *testimonium*, що коли зачиналося на конфедерацію, він сконтакував з чужоземцями, ставав з ними в Білій Церкві та тримався в Україні з хоругвами, які б добродичинно трималися. Що своїм власним коштом скупив селітру та продовольство за сімсот осьмачек. Своїм коштом на фортецю порох робить та дуже добре свій тримає чин.

Просить, аби йому Ваша Королівська Милість бажав *confette* генерал-майорство, гідним його маючи того уряду, як вірного та вмілого командира.

Рекомендує ... майора та просить, аби міг отримати з ласки Вашої Королівської Милості *indigenat* на сеймі. Зараз, аби лишався в пам'яті.

Мав лист від Вашої Королівської Милості до пана Саноцького, але про нього в Україні розпитати не міг. Ще значить не вибрався в ту дорогу.

Лист до пана Стахурського віддав та розповів волю Вашої Королівської Милості, аби з військом чужоземним сконтакував та мав *sigam* фортець йому довірених. Але мені він *et verba et rem* показав.

Fidele завжди *obsequium* зобов'язавши Вашій Королівській Милості, запевняє, що всі чужоземці вірні лишаться та будуть *in fide* Вашій Королівській Милості. Розповідав мені і те, що мені про нього пан воевода повідав, як проти пана Замойського зговорився з чужоземцями лишатися в Україні.

Доносить те Вашій Королівській Милості, що на фортецю Корсуньську послав сімсот осьмачек на збіжжя різне.

Білоцерківську фортецю з усім мені порядком показав, з провіантом, порохом, селітрою, гарматами, погребам, покоями палацовими etc. Та дав сам те *testimonium*, щоб міг безпечно закритися на півроку принаймні, а то й на рік.

Повідомляє Вашій Королівській Милості те, що частково скупив, частково викрав у ворога, більше сорока одиниць гармат бронзових. З яких всі є важкі, вилиті по давньому, інші порозривані. Накінець, що вони є під шляхецькими гербами, різні ... тому не виймає з землі. Просить тоді Вашої Королівської Милості, аби був посланий до Білої Церкви Гіслер, і він зобов'язується вилити сучасним способом гармат штук під 70 всі під гербами Вашої Королівської Милості, без жодного кошту Речі Посполитої.

Порох хоч там робить, але що є легкі порохові податки, не лише на полки, але навіть і козакам по містечках, просить про надіслання більше. Бо свого власного пороху може на сто центнерів. Селітру скуповує. Більше всього про надання свинцю просить, з ним там дуже складно. Кулі залізні до гармат і про залізо.

Самого себе даруючи в милостиву ласку Вашої Королівської Милості, просить через мене (на що і пан воєвода рекомандант), якщо Ваша Королівська Милість його гідним вважає, про генерал-майорство.

Коли б також був певним, що від командування не буде віддалений, хотів би засівати волок сорок *pro praesidio*. Має волів для того, які зараз для возіння служать. Про підтвердження *salva decisione* просить, але з привілеєм.

Був також у мене в Брацлаві пан Вижицький, мав зі мною приватну розмову, в якій повідав мені, що вистежує по-різному пана Холмського та його *asseclas*. Звернувся до мене листом дуже *confidenter*, заявляючи, що їх володар живий, з військами, з мільйонами наближається до кордонів і далі їх вистежувати та Вашій Королівській Милості доносити обіцяв.

Primo просить, щоб Ваша Королівська Милість старшину, що більш зичлива, на Україну стягував до війська.

2. Також аби Ваша Королівська Милість видавати часто бажав свої універсали до війська, стверджуючи свою ласку, щедрістю гіберни минулої, бо тут що два тижні приходять від пана Любомирського універсали.

3. Доносить Вашій Королівській Милості, що пан П'ясочинський, обернувшись Волинню, був у князя пана воєводи Бельзького. Але там став *confusus*, коли *liberius* сказав: *Una galina* так нам *incubuit*, що вже *expiraverunt* наші вольності, що ж буде, коли нам француза посадять. Що *movit* так князя, що йому сказав, не маєш ваша милість говорити таких речей в моєму домі.

Був той же у пана воєводи Сандомирського. Слухав його як молодший в покої, але коли на завтра до мене приїхав, не схвалював того, що допустив *libere* в домі своїм те сказати. Перепрошував *hospitalitate*, що гість в домі його etc.

Доносить і те, що пана Холмського чотири тисячі доходів пустив його милості пану Любомирському, що вихваляється з 70 тисяч червоних злотих.

Також доносить, що князь засмучений за воєводство Київське, звідки не має *informationes*.

Пан Фердинанд Вольф *recommendat* себе в милостиву ласку Вашої Королівської Милості. Доносить те, що має тут *expensa* на порох, крім тих трьох фортець, бо мусить *expendere* на людей, що по квартирах стоять близько неприятеля, та самим козакам, бо їх ... з селітри.

Перепрошує за пияцтво, що хтось доніс неправдиво до Його Королівської Милості. Війська Вашої Королівської Милості так розміщені:

Під Рашків пан Вижицький з полком пана Любомирського, князя пана воєводи Бельзького, пана Замойського.

До Канева на ... з частиною війська пан Ліптанський, до Києва пан Лаш.

Від Полісся пан Боруховський. Генерального обозу описувати пан воєвода не мав волі, поки наперед... військо включив.

Проте та диспозиція перемішана була з нападом дейнеків на Корсунь. Бо ... наказано хоругвам стягувати до Сеняви. Знову після відходу дейнеків попередній порядок став *in vigore*, найбільше для того, щоб ... були ті ядом заражені хоругви.

У поле хоч би вийшло, сумніваюсь щоб *subsistere* могло ..., більше б *in contemptum* подало *suam nuditatem*, бо надміру в коні потреба.

Satius почекаати татарів, з якими і підсиляться, і зближаться. Коней придбають, на кінець накрадуть.

Що *spirat* військо? Розумію з багато чого, що є дуже ядом заражені, частиною обіцянками, частиною *traductionibus oppressae libertatis*, частиною *fabulosa potentia* Любомирського.

Обертаються там безперестанку його емісари, окрім тих, що про них там чув, на різних шляхах натрапив на їхній слід в Острозі, в Меджибожі etc.

Випало мені самому чути суперечку між військовими, що я є королівським солдатом, а інший – я Речі Посполитої.

Не менше також *irritatur* проти Вашої Королівської Милості військо *difficultatibus* скарбу: голодний, подібний безумному, давнє прислів'я. В тим запевняю, що хто випередить з грошима, тому військо служити буде.

Проте має Ваша Королівська Милість шість полків певних в своїй службі та чужоземців всіх, два ж, певно, відійдуть та готуються до Любомирського. Спокуситься багато людей подачками та обіцянками. *Agitur levioribus mediis, mentem exacerbant* і не хочуть їх вчити.

Двох полковників до пари *salvo iudicio* Вашій Королівській Милості не зичу, бо швидко поведуться так і військо ... і тим козаків приведуть *ad desperationem*.

Рекомендувати Замойському *restitutionem* так великої суми, що *coegit* за Дніпро багато.

Україна зараз ділиться на три частини: Україна підвладна Вашій Королівській Милості лишиться правда *in obsequio*, але по багатьох містечках, і майже всіх чутно голоси «гукнемо ще раз». У різних містечках потроху вибухають бунти.

Корсунці самі ж *ultro* Дубна та Подубня *advocant* дейнеків з Канева. Кальничани хоча піддалися, дуже зухвало говорять, нікого не слухають. Про чигиринців тихо говорять.

1. А те походить зі звичкої козацької сваволі, яка панів *ratī* не хоче,

2. Про вигнання худоби та інші безправ'я,

3. Об *nimium rigorem et quidem avarum* Замойського,

4. Для безкінченних податків, козаки кажуть: нехай нам скажуть, скільки треба осьмачек на фортеці, – дамо. А на те *sit commissarius* з сейму присяжний щороку.

Уся та Україна стоїть лише одним Гетьманом.

Чигирин одним Дорошенком, більше нічого. Біла Церква полковником та Лесницький *favet* нашим, але не так *impense*, для того *svadent plerique detinendos filios in Polonia*.

Осаул та Портянка обозний ще не мають поваги, хоча є вірні.

Україна Подністровська *in dies augetur* частково з козацтва розсередженого, частково з левенців, частково з волохів уже *excedit* кількість 8 000.

Волоський Господар дуже *im favet*, допомагає провіантом, людьми, будниками. Дрозд не мав більше над тридцять людей, а коли Господар попалив буди, прибуло дві тисячі.

Могло то все *oprigimi* зразу, але не хотіли йти під команду пана Домбровського поручика пана Замойського. Гетьман також сам *imprag viribus* повернувся.

Україна дейнецька на тій стороні Дніпра дуже посилюється, *et quidem insensibiliter...* від Канева аж до Умані містечка на смугах дейнеки осадили, то є Лисянка, Ольшана та Майну. Корсунь на теж були ...

Не знаю, що в тому є, що Брюховецький вихваляється татарською приязню, а пан Вижицький дає знати, що татари з Умані Пан Гетьман Запорозький має їх дуже *suspectos* з листів їх та з самих уговорів, якими козаків звикли наводити до шукання ханської протекції.

І пан Замойський, що відписав, не завадило б знати. Та чому не хотів говорити з послом татарським, але лише листом відбувся. Також чому *suppressit* лист ханський, тому що небіжчик воєвода завжди відсилав.

Брюховецький лишає в Каневі tutus praesidio п'ятьсот москви, сам ніде не виходить, escitat тільки своєю причетністю до бунтів.

Про інші московські підкріплення в цілому не чути.

І є то річ, яка ніколи не траплялася, щоб цар московський мав військо коли своє доручати козакам. Опікся на них так сильно під Конотопом та Чудновим і теж exempla дивлячись на Ракочи ostentabit їм тільки військо від Білгороду. Inter aet sua aget.

Лист пана Вижицького та Лесницького.

Ревізія фортець українських.

Фортеці українські, як є потрібні praesens eventus docuit, якби не фортеця в Корсуні, певно, би був Корсунь дейнецький. Проте Корсуня дуже трудні засоби до забезпечення продовольством, а то його зараз рятував Стахурський, пославши сімсот осьмачек перед приходом пана воеводи. За полковництва того полковника минулого.

Чигирину обдумана правда добра провізія з прибутків, але чув, що з тих прибутків privati собі conquirunt commoda.

Про Білу Церкву піклуватися не треба. Крім давньої провізії, зараз при мені купив комендант тисячу осьмачек. Має жита одного кліток двадцять чотири, гороху комор сім, борошна чотири, копченостей, сала шопи велика. Старого м'яса також, чого всього вистачить на рік цілий: кожної клітки вистачить на тижнів п'ять, друга на шість.

Криниця одна вже готова, другу вирубують дейнецькі ув'язнені pretio libertatis promissae.

Селітри діжок двадцять чотири готової, окрім тієї, що роблять.

Порох також роблять дейнецькими ... дванадцять.

Льох повний пороху, з якого urgente necessitate додати можуть і на інші фортеці.

Два больверки, які були зменшені для швидкості, при мені реставрувати почали порядно.

У доброму цілком порядку та лишається фортеця так далеко, що тримає перед нею Біла Церква.

Сам пан воевода, multis recommendatus et probatus Вашій Королівській Милості помініibus. Старання навколо всього, з коменданта також дуже content. Той працює біля війська, але біля чужоземців через коменданта.

Про Острог вже доносив Вашій Королівській Милості листом, що там не маєш жодної в цілому сили, тільки її fabulosus augent pomініibus, пригадуючи, що було колись за давніх князів Острозьких. Є там .. в частині князя молодого.

У Полонному був Груша, показавши козаків тисяча двісті, пішов до Вроцлава, зараз знову про нього кажуть, наче став в Полонному.

Княжна канцлерина, пан підстолій, його милість пан воевода Краківський до Бару, чого б не до Полонного.

Конфедерація не народиться в Україні, primo ob metum, secundo, тут у пана підскарбія народиться, якщо війську нічого не дадуть¹.

Дата подання: 12 вересня 2019 р.

¹ Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений (отъ 1387 до 1710 года). Вильно, 1858. Ч.1. С.132 – 139.